

HISTRIA. SECTORUL *EXTRA MUROS*, POARTA MARE – TURNUL MARE (2000–2004)

PAUL DAMIAN și ADELA BÂLTÂC

Studiul de față face o **prezentare preliminară** a cercetărilor arheologice desfășurate în **sectorul Poarta Mare – Turnul Mare** al cetății Histria (în perioada 2000–2004), de un colectiv al Muzeului Național de Istorie a României. Se pune accentul pe **nivelele constructive ale acestei zone**, în număr de **trei**, care se datează începând cu sec. I a. Chr. și se sfârșesc odată cu ridicarea zidului incintei târzii la mijlocul sec. III p. Chr.

În toamna anului 2000¹ a început cercetarea zonei din exteriorul incintei cetății târzii, situată între Poarta Mare și Turnul Mare (în continuare PM – TM), din dorința mărturisită de a face o serie de observații asupra locuirii romane timpurii, eventual a celei elenistice, precum și de a pune în valoare muzeistică un segment important din istoria Histriei.

Dacă istoria Histriei a putut fi reconstituită, în linii generale, grație informațiilor literare, dar mai ales epigrafice², din punct de vedere arheologic, în ciuda celor peste 90 de ani de cercetări, multe din aspectele ei rămân încă puțin cunoscute. Până în momentul de față, cele mai multe cunoștințe despre Histria epocii elenistice au fost oferite de săpăturile de pe platoul de V al cetății³;

---

¹ Colectivul este format din: arheologii Paul Damian și Adela Bâltăc, arhitect Virgil Apostol (Muzeul Național de Istorie a României) și numismat Mihai Dima (Muzeul Băncii Naționale a României). Planurile au fost realizate de Virgil Apostol. La cercetările arheologice, în cele cinci campanii, au mai participat și alți colegi de la MNIR: Decebal Vleja, Gabriel Bălan (2000), Christina Știrbulescu, Emil Dumitrașcu (2000–2001), Cristina Drăghici, Vlad Niculescu (2001–2002), Nicoleta Nedelcu (2002), Cătălina Neagu, Sorin Cleșiu (2003), Ionuț Bocan (2004).

² Cf. Em. Condurachi, în *Histria* I, p. 9–62.

³ Într-un recent studiu (M. V. Angelescu, A. Bâltăc, în *Pontica* 35–36, 2002–2003, p. 95–99) sunt adunate toate referințele bibliografice referitoare la elementele epocii grecești (deci și elenistice); acestora li se adaugă cercetările recente de pe platoul de V: cercetările din Sectorul Cuptoare – M. V. Angelescu și colab., în *CCA, Campania 1994* (1995), p. 42; idem, în *CCA, Campaniile 1983–1992* (1996), p. 60–61; idem, în *CCA, Campania 1995* (1996), p. 59; idem, în *CCA, Campaniile 1983–1992* (1997), p. 44–46. Pentru sectorul X – v. C. Domăneanțu, în *CCA, Campania 1995* (1996), p. 59–60; idem, în *CCA, Campania 1996* (1997), p. 26; idem, în *CCA, Campania 1998* (1999), p. 55–56; idem, în *CCA, Campania 1999* (2000), p. 48.

informațiile despre zona *intra muros*⁴ sunt destul de sărace în ceea ce privește evoluția Histriei elenistice⁵, pentru sfârșitul epocii ele reducându-se la elemente surprinse în Zona Sacră⁶ și la cele oferite de sondajul „α”⁷. Pentru perioada elenistică târzie cunoaștem până în prezent porțiuni din traseul zidului de incintă⁸ (v. supra nota 4), câteva segmente din rețeaua stradală⁹, urme de locuire din Zona Sacră¹⁰, probabil, o primă fază a edificiului construit în „manieră greacă”¹¹, precum și un posibil edificiu la E de acesta¹². Prin comparație, datele pe care le deținem despre Histria epocii romane timpurii sunt „mult mai bogate”, pentru cele trei momente cronologice deja enunțate¹³. În momentul **I A** (sec. I p.Chr.) vechea

⁴ Cea definită de incinta elenistică, al cărei traseu parțial este cunoscut din cercetările dintre anii 1949–1952 (V. Canarache, în *Histria I*, p. 278–285) și 1953–1954 (C. Preda, A. Doicescu, în *Histria II*, p. 297–316).

⁵ Practic se reduc la datele oferite de cercetările din sectorul Zona Sacră (v. D. M. Pippidi, în *Histria I*, p. 237–266; idem, *Dacia N.S.* 6, 1962, p. 139–156; P. Alexandrescu, *SCIVA* 41, 1993, 3, p. 231–266; pentru cercetările mai noi v. Al. Avram și colab., în CCA, Campania 1983–1992 (1996), p. 60; idem, în CCA, Campania 1995 (1996), p. 60–61; idem, în CCA, Campania 1983–1992 (1997); idem, în CCA, Campania 1998 (1999), p. 54–55; idem, în CCA, Campania 2000 (2001), p. 115–116; idem, în CCA, Campania 2001 (2002), p. 167–168; idem, în CCA, Campania 2002 (2003), p. 165; idem, în CCA, Campania 2003 (2004), p. 162.

⁶ Este vorba de primele urme de locuire după dezafectarea Zonei Sacre de la sfârșitul epocii elenistice (v. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 241 și fig. 3; pentru cele recente v. Avram și colab. (nota precedentă).

⁷ Sondajul „α” a avut ca scop inițial verificarea fundației basilicii episcopale, însă a reușit să furnizeze unul dintre cele mai complexe sondaje stratigrafice efectuate la Histria, v. Angelescu, Bâltâc, *op. cit.*, p. 87, 99.

⁸ În apropierea sa sunt înregistrate primele urme de locuire datate în perioada elenistică târzie–epoca romană timpurie (v. H. Nubar, *Materiale* 9, 1970, p. 196); mai mult decât atât, în preajma porții incintei elenistice se construiește o instalație hidraulică —bazinul a, datat în perioada elenistică (v. Preda, Doicescu, *op. cit.*, p. 324–328).

⁹ Aceasta se deduce din cea cunoscută pentru momentul **I A**; v. Al. Suceveanu, în *Histria VI*, p. 76–77 și fig. 48.

¹⁰ La vechile elemente cunoscute prin săpăturile mai vechi (Alexandrescu, *loc. cit.*) se adaugă și rezultatele recente înregistrate în partea sudică a Zonei Sacre. Monumentele L și K au fost datate de descoperitori în perioada cuprinsă între sfârșitul sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.; v. Avram și colab., în CCA, Campania 1995 (1996) p. 61; idem, în CCA, Campania 1983–1992 (1997), p. 42.

¹¹ Gr. Florescu, în *Histria I*, p. 107–108, fig. 12, 30.

¹² Al. Suceveanu, M. V. Angelescu, *Ktema* 19, 1994, p. 200.

¹³ Datele arheologice de epocă romană au putut fi adunate și redactate cu o anumită coerență, planurile prezentate de Al. Suceveanu în *Histria VI* (fig. 48, 49 și 50 cu comentariile de la p. 76–85) și rectificările pentru nivelul **I C** (Suceveanu, Angelescu, *op. cit.*, fig. 7 și p. 197–199) rezumă aceste cunoștințe pentru cele trei niveluri de epocă romană timpurie (ce poartă siglele cronologice **I A**, **I B** și **I C**; v. Suceveanu, *op. cit.*, p. 13–39; 75–92). Acelor planuri nu li se pot adăuga, încă, și alte structuri omogene, ci doar noi puncte în care au fost înregistrate elemente constructive databile într-unul dintre cele trei nivele. Pentru epoca romană târzie v. Suceveanu, *op. cit.*, p. 85–92, fig. 51–55; Suceveanu, Angelescu, *op. cit.*, p. 200, 204, fig. 8–10. În continuare se vor folosi aceste sigle cronologice.

incintă¹⁴ și rețeaua stradală¹⁵ se mențin, are loc construirea unui edificiu termal (Terme I¹⁶), a primelor locuințe peste Zona Sacră¹⁷, continuă să funcționeze edificiul construit în „manieră greacă”¹⁸, apar noi construcții în zona incintei elenistice¹⁹. Momentul **I B** (primele trei sferturi ale sec. II p.Chr.) reprezintă o primă etapă urbanistică importantă a Histriei romane²⁰. În acest moment este construit un nou zid de incintă²¹, ceea ce presupune o nouă organizare a întregului spațiu, chiar dacă se păstrează și porțiuni din vechea rețea stradală de factură elenistică²². Acum au loc refaceri ale edificiului termal (Terme I²³), și chiar se construiește un al doilea edificiu (Terme II²⁴), se construiesc o serie de edificii de mari dimensiuni²⁵, iar în Zona Sacră se poate vorbi de un adevărat „cartier de epocă romană”²⁶. Alte elemente databile în această perioadă au fost identificate în sectorul Central²⁷, în sectorul Domus²⁸ și în zona sectorului Basilicii *extra muros*²⁹. În momentul **I C** (ultimul sfert al sec. II–mijlocul sec. III p.Chr.) au loc schimbări³⁰ importante din punct de vedere urbanistic; astfel, construirea basilicii civile³¹ din Piața Mare aduce schimbări ale rețelei stradale, chiar dacă aceasta înseamnă

¹⁴ Preda, Doicescu, *op. cit.*, p. 315–324 (cu mențiunea că autorii prelungesc funcționalitatea ei până în sec. III p. Chr.).

¹⁵ Suceveanu, *op. cit.*, p. 76–79, fig. 48; Suceveanu, Angelescu, *op. cit.*, p. 200 și fig. 5.

¹⁶ Suceveanu, *op. cit.*, p. 15–18.

¹⁷ Alexandrescu, *loc. cit.*; Avram și colab., *loc. cit.*; idem, în CCA, Campania 1998 (1999), p. 55.

¹⁸ Florescu, *loc. cit.*

¹⁹ Cele evidențiate de cercetările din sectorul basilicii *extra muros*. Edificiilor cunoscute din cercetări mai vechi (v. Nubar, *op. cit.*, p. 195–201) se adaugă și cele noi, evidențiate prin cercetări recente; v. Viorica Rusu–Bolindeț și colab., în CCA, Campania 2003 (2004), p. 158.

²⁰ A. Sion, Al. Suceveanu, în RMM-MIA, 43, 1974, 1, p. 5–6; Suceveanu, *op. cit.*, p. 79–83.

²¹ Gr. Florescu, V. Cantacuzino, în *Histria* I, p. 285–293 (redatată în vremea domniei lui Hadrian, cf. Sion, Suceveanu, *op. cit.*, p. 6, nota 13).

²² Sion, Suceveanu, *op. cit.*, p. 5–8.

²³ Suceveanu, *op. cit.*, p. 19–21.

²⁴ *Ibidem*, p. 30–32.

²⁵ Cum sunt cele identificate în zona fostei incinte elenistice dezafectate (Nubar, *op. cit.*, p. 200) sau cea (“un mare edificiu pavat cu plăci mari de calcar”; v. Florescu, *op. cit.*, p. 356) de sub valul II al incintei târzii. Se adaugă și cea de-a doua instalație hidraulică de lângă zidul elenistic (Preda, Doicescu, *op. cit.*, p. 328–329).

²⁶ La mai vechile descoperiri arheologice se adaugă și cele noi, reperate prin cercetări recente (un monument cu două faze de funcționare în momentul **I B** și **I C** —v. Avram și colab., în CCA, Campania 1996 (1997), p. 60; idem, în CCA, Campaniile 1983–1992 (1997), p. 42–43).

²⁷ Sondajul „α”, v. Angelescu, Băltăc, *op. cit.*, p. 103.

²⁸ „... resturi de construcții din sec. II–III p. Chr.”; v. O. Bounegru și colab., în CCA, Campania 1996 (1997), p. 27.

²⁹ Pe lângă edificii cunoscute din săpăturile vechi (v. supra nota 25) se adaugă și cele noi identificate prin secțiunea E–V, deschisă în anul 2001 (Rusu–Bolindeț și colab., *loc. cit.*).

³⁰ Au loc refaceri ale incintei romane cf. Florescu, Cantacuzino, *op. cit.*, *loc. cit.*

³¹ Pentru monument v. Florescu, *op. cit.*, p. 110–111, pentru redatarea lui în epoca Severilor v. Suceveanu, Angelescu, *op. cit.*, p. 197–199.

păstrarea sau adaptarea unora mai vechi, de factură elenistică³². În stadiul actual al cercetării, pe lângă vechile construcții amintite deja anterior (care suferă o serie de refaceri³³) nu sunt cunoscute decât două noi clădiri: basilica civilă și un edificiu de dimensiuni mari din apropierea zidului incintei romane timpurii³⁴.

Sectorul PM–TM, amplasat la 80 m E de incinta elenistică, la aproximativ 100 m de marele edificiu termal – Terme I (Fig. 1) și la încrucișarea unor importante artere stradale³⁵, se poate spune că ocupă o poziție centrală în topografia Histriei elenistice și romane timpurii. Construirea zidului de incintă roman târziu³⁶ (din a doua jumătate a sec. III p.Chr. – momentul **II A**) duce la dezafectarea acestei zone și la distrugerea complexelor de aici³⁷.

În pofida poziției centrale și a situării în imediata apropiere a zidului de incintă târziu, zona apare relativ rar în impresionanta, de altfel, bibliografie arheologică histriană. Zona Porții Mari și a zidului incintei târzii apare în unele fotografii publicate de Vasile Pârvan³⁸, apoi de Radu Vulpe³⁹. Cercetările întreprinse de Pârvan au afectat întreaga zonă adiacentă zidului de incintă, deci și zona sectorului în discuție. Fotografiile publicate de aceștia⁴⁰ lasă să se înțeleagă că aici au avut loc intervenții arheologice ample, decapându-se o mare parte din depuneri până la nivelul actual. Același lucru se poate observa și dacă se compară imaginile publicate de Pârvan cu cele din *Histria* I. Cu toate acestea, singurele date arheologice din această arie, de care avem cunoștință, sunt cele publicate în volumul monografic *Histria* I⁴¹ și, mai apoi, în studiul semnat de Nubar Hamparțumian și de Anișoara Sion, ale căror cercetări au vizat zidul de incintă târziu⁴².

³² Sion, Suceveanu, *loc. cit.*; Al. Ștefan, RMM-MIA, 2, 1974, p. 48–51; Suceveanu, *op. cit.*, p. 84.

³³ Pentru Terme I și II v. Suceveanu, *op. cit.*, p. 21–23, respectiv p. 33–34; pentru cele din Zona Sacră v. Suceveanu, Dacia N.S. 13 (1969), p. 345; Ștefan, *op. cit.*, p. 44–50.

³⁴ Cercetări inedite Maria Coja.

³⁵ Intersecția arterelor **b** cu **e** (v. Suceveanu, *op. cit.*, fig. 48).

³⁶ Cele mai recente date se regăsesc la Domăneanțu, SCIVA 35, 1982, 4, p. 377–394 cu bibliografia.

³⁷ Gr. Florescu menționează că în momentul construirii zidului de incintă târziu edificiul construit în „manieră greacă” era deja suprapus de un strat masiv de dărâmătură (v. Florescu, *op. cit.*, p. 106).

³⁸ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*², București, 1974, p. 59, fig. 18 și 19.

³⁹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938, pl. 9/14.

⁴⁰ Mai ales în fotografia publicată de R. Vulpe se poate observa foarte clar degajarea unei mari părți din edificiul nr. 1 (așa cum a fost denumit de noi).

⁴¹ Florescu, *op. cit.*, p. 77, fig. 11 și p. 81, fig. 13, unde sunt publicate fotografii din zona curtinei f și a turnului F. Câteva date, mai ales de ordin stratigrafic, ne sunt prezentate odată cu descrierea situațiilor arheologice dezvăluite de secțiunea de sondaj E–V (Em. Condurachi, S. Dimitriu, în *Histria* I, p. 163–173).

⁴² H. Nubar, A. Sion, în RMM-MIA 49, 1980, 1, p. 20–21. Cu ocazia unui sondaj în interiorul turnului F, pentru elucidarea unor situații apărute se fac trei sondaje în exteriorul turnului, fiind surprinse o serie de urme ale unor construcții și nivele de dărâmătură masivă.

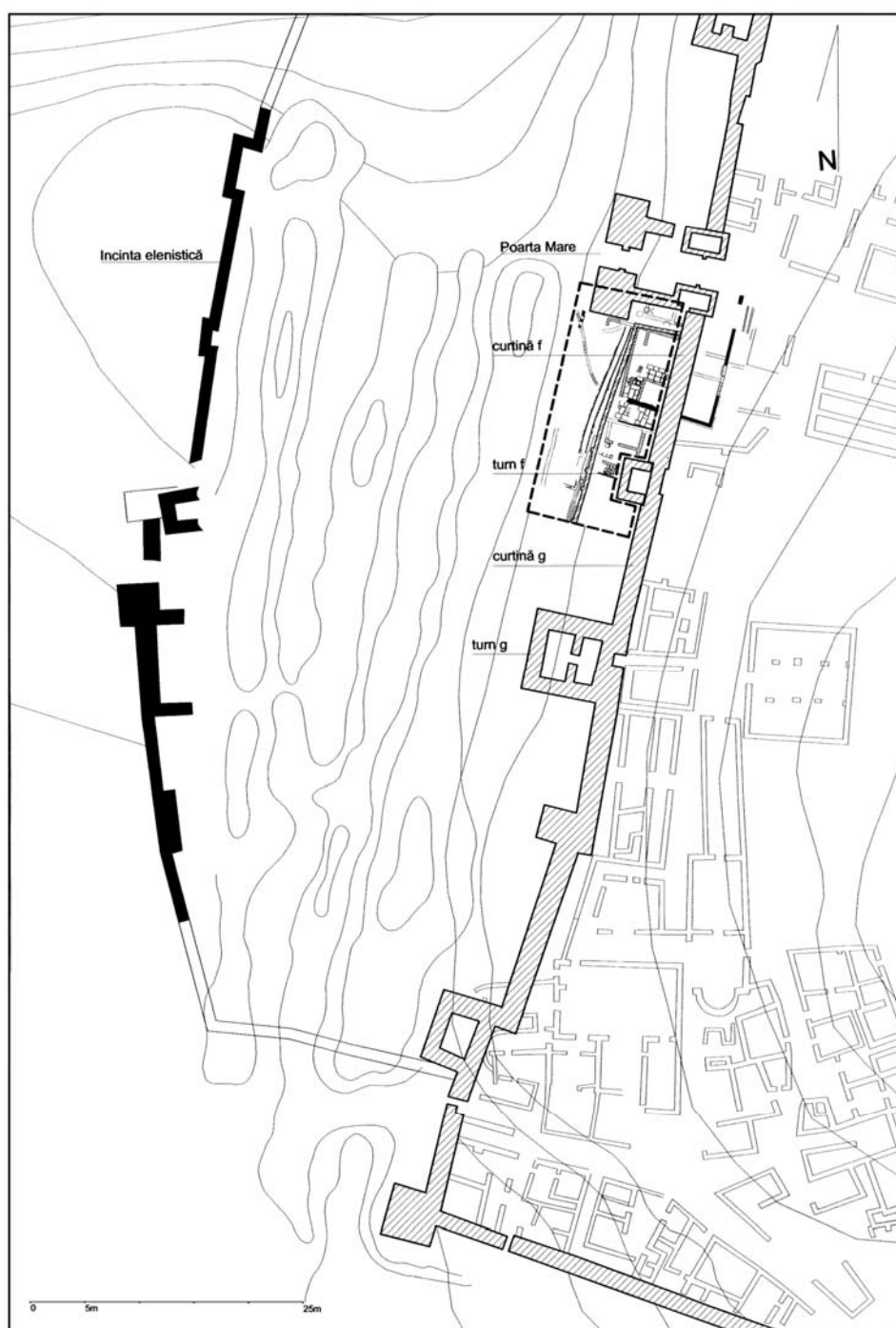

Fig. 1. Histria. Amplasamentul sectorului Poarta Mare – Turnul Mare.

Zona dintre Poarta Mare și Turnul Mare (turnul G⁴³), având zidul de incintă la E și drumul actual din circuitul de vizitare al cetății la V, a fost împărțită în casete cu dimensiunile de 5×5 m, numerotate cu litere pe direcția N–S și cu cifre pe direcția E–V, aceeași regulă aplicându-se și în interiorul fiecărei casete, care, la rândul ei, a fost împărțită în casete cu dimensiunile de 1×1 m. Din dorința obținerii unor observații arheologice cât mai riguroase, dar și din motive practice (acces, evacuarea pământului), spre S și V a fost lăsat un martor cu o lățime de 1 m. Zona dintre turnul și bastionul⁴⁴ Porții Mari a fost împărțită în două casete cu dimensiuni de 4×3 m, numerotate convențional –A1 și –A2. Până în momentul de față au fost deschise 32 de casete⁴⁵, însumând o suprafață totală de 757 m². Pentru o mai bună înțelegere a situației din acest sector din campania 2004 s-a practicat o renumerotare⁴⁶ a zidurilor de la N spre S (deci de la Poarta Mare spre Turnul Mare).

Investigațiile arheologice din campaniile 2000–2004 au oferit date stratigrafice ale zonei și au dus la descoperirea unor edificii și complexe. Trebuie să precizăm că cercetările arheologice efectuate în zonă, mai ales cele anterioare celui de-al doilea război mondial, care au avut ca obiectiv principal zidul de incintă târziu, au afectat din plin relația stratigrafică. Având în vedere suprafața mare și caracterul unui sit ca Histria, aceasta nu este unitară. Din punct de vedere stratigrafic s-a constatat existența a două zone relativ diferite, delimitate de canalul nr. 3 (Fig. 2), în condițiile în care la V de acesta investigația a putut ajunge până la pânza freatică (Fig. 3).

Zona I (la E de canalul nr. 3⁴⁷): 0–0,10/0,20 (0,25) m strat vegetal, compus din nisip și pietricele, rezultat, foarte probabil, al amenajărilor de consolidare a zidului de incintă târziu; –0,20–0,30 (0,40) m strat de dărâmătură, pământ de culoare roșie cu fragmente tegulare, chirpici, arsură, ceramică fragmentară, scoici, mortar, pigmenți de arsură⁴⁸; urmează fie un strat de lut galben (cu o grosime medie de 0,10–0,20 m, până la 0,50–0,65⁴⁹ m), fie pat de *pavimentum*⁵⁰; în ambele cazuri, aceste unități stratigrafice constituie momentele corespunzătoare de funcționare a complexelor identificate; strat nisipos de culoare gălbui–verzui, rar pigmenți de arsură și pietre de dimensiuni medii (surprins pe o grosime de 0,20–0,30 m).

⁴³ Pentru siglele incintei târzii v. *Histria I*, p. 64, pl. 1.

⁴⁴ Până în momentul de față nu există o numerotare a celor patru turnuri ale Porții Mari, astfel încât vom folosi referințele consacrate în *Histria I*, p. 99–106, unde aceste elemente sunt definite din exteriorul cetății. Pentru a nu crea confuzii vom folosi termenul de bastion pentru cel înaintat și de turn pentru cel interior, evident ambele din partea dreaptă a Porții.

⁴⁵ În campania din 2004 s-a trecut la desființarea martorilor stratigrafici, dintre casetele –A1 și –A2, –A2 și A2, B1 și C1, B2 și C2, A2 și A3, A3 și A4, pentru elucidarea unor probleme legate mai ales de edificiul nr. 1.

⁴⁶ În descrierea complexelor vom folosi aceste noi sigle urmând a da corespondentul anterior (cel folosit provizoriu în CCA) ori de câte ori este cazul.

⁴⁷ Aproximativ pe suprafața casetelor A–E1–2, F–G1.

⁴⁸ Surprins în casetele A–E1–2, H1–2. În casetele F1 și G 1 stratigrafia este perturbată de săpătura întreprinsă de Nubar Hambarțumian, însă, acolo unde s-a putut, stratul a fost surprins pe o grosime mai consistentă, ajungând și la cote de –0,80–1,00 m.

⁴⁹ În casetele E1–2 și F1, deci la S de strada de factură elenistică = Cpl. 2.

⁵⁰ Identificat în casetele –A1, A1–2, B1–2, C1, deci la N de stradă de factură elenistică = Cpl. 2.

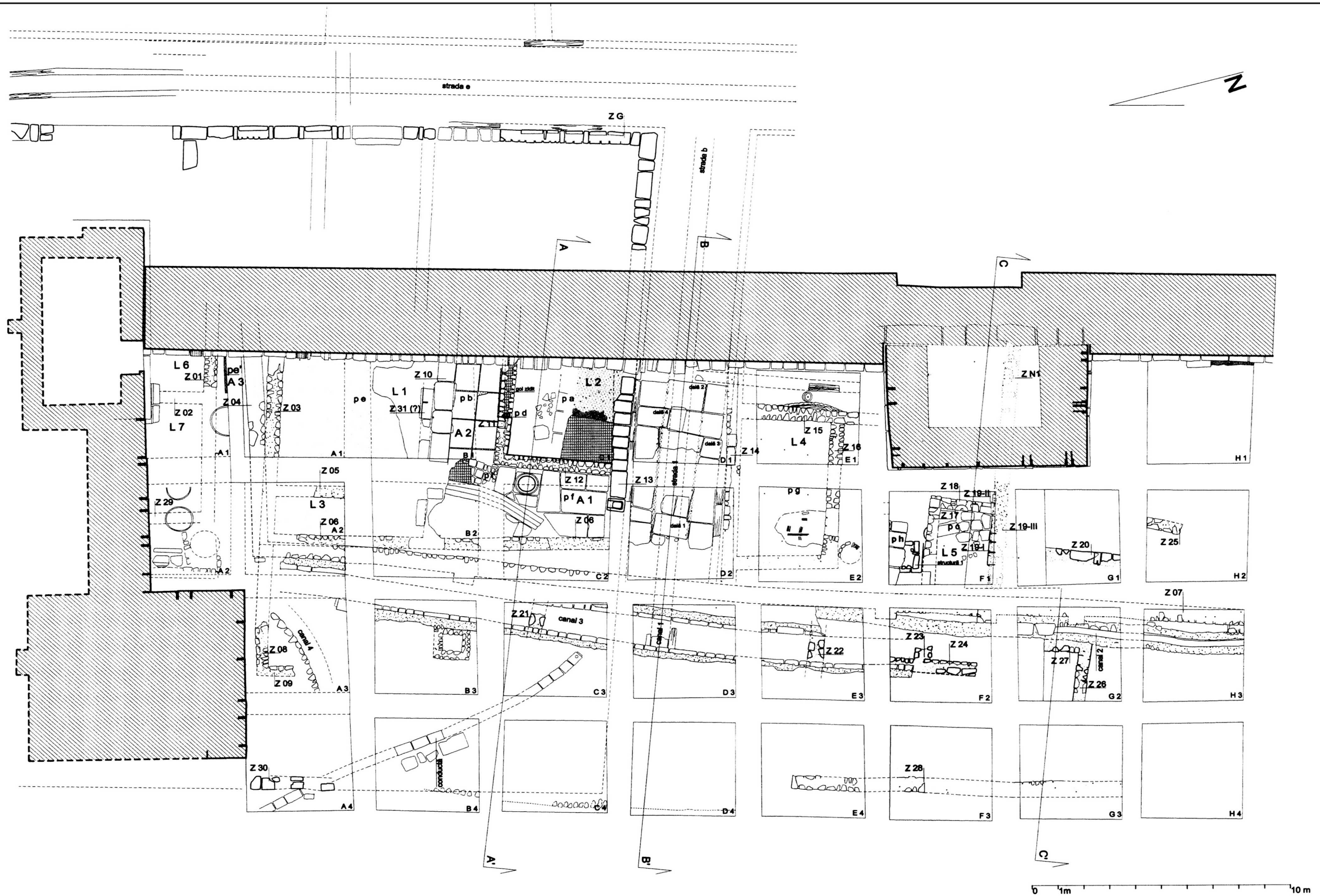

Fig. 2. Histria. Planul general al sectorului Poarta Mare – Turnul Mare.

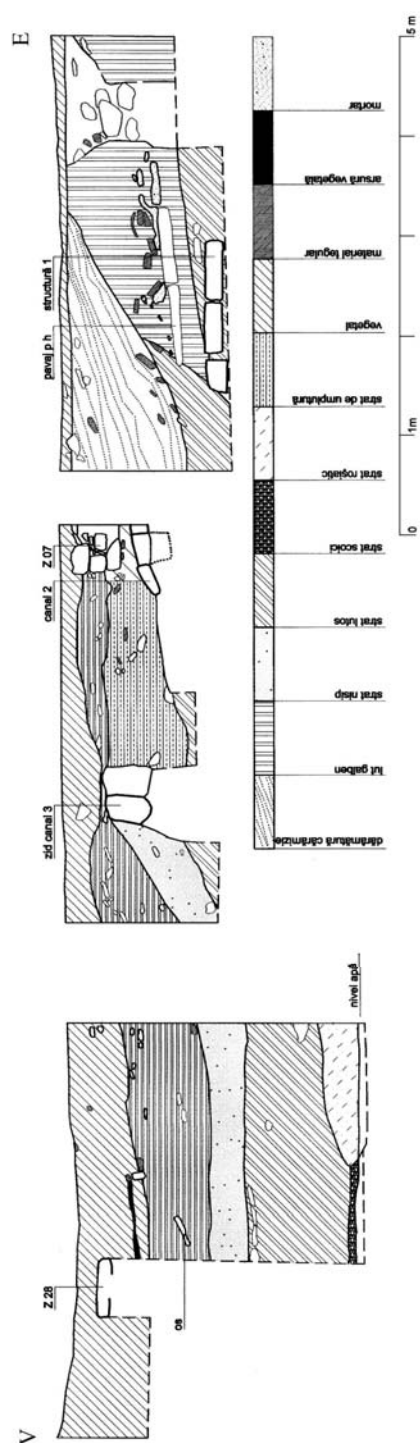

Fig. 3. Histria. Profil N al casetelor F1–3.

Zona II (la V de canalul nr. 3⁵¹): 0–0,10/0,60 m strat vegetal (cu aceeași compoziție ca în Zona I), mai gros cu cca. 0,20–0,40 m spre V, deci spre drumul actual din circuitul de vizitare; tot aici, la adâncimi ce variază între 0,20–0,50 m, se constată un strat de arsură vegetală (cu o grosime 0,05–0,08 m); toate acestea nu fac decât să întărească ipoteza că acest strat a fost depus odată cu amenajările de consolidare a zidului incintei târzii; 0,20–0,36/0,50/0,70 m strat de pământ de culoare cenușie cu fragmente tegulare, pietricele, pietre de dimensiuni medii și mici, chirpici, pigmenti de mortar și arsură; urmează un strat nisipos de culoare gălbui-verzui, gros de aproximativ 0,20 m, deși în unele zone grosimea lui ajunge la 0,40–0,50 m, destul de curat din punct de vedere al materialului arheologic (rar pigmenti de arsură și pietre); strat lutos/mâlos, fără material arheologic⁵², cu o grosime de aproximativ 0,30–1,00 m; strat de scoici fără material arheologic (surprins pe o grosime de 0,20 până la 0,44 m); la cota de –2,84 m s-a atins, în două puncte⁵³, pânza freatică. Straturile identificate în această zonă par să indice o nivelare (?) a perimetrului din zona II, intervenită probabil ulterior dezafectării construcțiilor existente aici și ridicării primului val de apărare al incintei târzii.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de cele trei momente cărora le corespund și nivele constructive, urmând ca alte aspecte surprinse în cadrul investigațiilor noastre să fie discutate când vom avea o documentare completă.

Așa cum aminteam, cercetările arheologice întreprinse în campaniile 2000–2004 au pus în evidență trei edificii și alte complexe arheologice, databile din epoca elenistică târzie până în ultimul nivel roman timpuriu (nivelul I C); până în acest moment nu avem indicii concludente pentru plasarea vreunuia dintre complexe posterior ridicării incintei romane târzii (nivelul II A, din a doua jumătate a sec. III p.Chr.).

1. Sfârșitul epocii elenistice (nivelul G8?⁵⁴) – primul nivel de epocă romană (nivelul I A).

Acestui orizont cronologic îi aparține, în primul rând, o stradă de factură elenistică⁵⁵ (strada 1 = artera b), suprapusă de zidul de incintă roman târziu⁵⁶,

⁵¹ Aproximativ pe suprafața casetelor A–H3–4.

⁵² Surprins în toate suprafețele în care sondajele au coborât dincolo de cota –1,20 m.

⁵³ Casetele F3 și G2.

⁵⁴ Unul dintre rezultatele sondajului „α” (Angelescu, Bâltac, *op. cit.*, p. 95–99) este și propunerea unor sigle cronologice pentru epoca greacă, completând-o astfel pe cea romană deja consacrată (Suceveanu, în *Histria* VI). Din păcate sondajul respectiv nu a furnizat elemente foarte concludente pentru o datare foarte fină a ultimului nivel elenistic (G8 – primele decenii ale sec. II – începutul sec. I a.Chr.). Până când vom avea date pentru o delimitare mai clară a ultimului nivel elenistic și a primului nivel roman vom trata cele două nivele laolaltă.

⁵⁵ Traseul străzii se poate observa și în interiorul cetății târzii (artera b), unde a fost cercetată cu diferite ocazii, fiind considerată o stradă de tradiție elenistică ce continuă să funcționeze în primele nivele ale epocii romane (v. Florescu, *op. cit.*, p. 352–357; Sion, Suceveanu, *loc. cit.*; Suceveanu, *Histria* VI, p. 76–79, fig. 48; Suceveanu, Angelescu, *op. cit.*, p. 200, fig. 5); strada este dezafectată de basilica civilă (v. supra nota 31).

⁵⁶ Traseul este relativ perpendicular străzii pe paramentul curții F a zidului de incintă.

surprinsă parțial în sectorul nostru⁵⁷ (Fig. 2 și 4 a–b). Construită din dale mari de calcar⁵⁸ și mărginită de borduri⁵⁹, strada are o ușoară pantă spre V și este prevăzută cu un canal de scurgere⁶⁰ (canal nr. 1, fig. 2), ai cărui pereți sunt alcătuiți din dale de calcar, așezate vertical, între care erau montate dalele ce pavau fundul. Pe dalele mari, păstrate din pavajul străzii, tăiate din calcar de Babadag, se observă traseele unor urme de care cu distanța axială de cca. 1,50 m.

În acest moment pare a funcționa la N de stradă un edificiu de mari dimensiuni⁶¹. Din păcate, în stadiul actual al cercetării nu putem oferi elemente concludente privind organizarea sa. Pentru această etapă cronologică cunoaștem doar o porțiune din limita de S⁶², care prezintă aceleași caracteristici constructive cu zidurile cercetate în cetate. La aproximativ 7,30 m N de aceasta a fost surprins un alt zid⁶³ (**Z31**), care este posibil să aparțină aceluiași interval cronologic. Cu rezervele de rigoare, impuse de stadiul incipient al cercetării, se poate presupune că pavajul⁶⁴ realizat din dale mari de calcar, tăiate regulat, (**p a**) surprins în încăperea nr. 2 (v. infra, al doilea nivel roman –**L2**) poate fi considerat nivelul corespunzător funcționării acestui edificiu în acest segment cronologic. Alte ziduri⁶⁵, dezafectate odată cu construirea canalului nr. 3, în ultima etapă constructivă, țin de acest edificiu, în această secvență cronologică, fără a putea face, încă, și alte precizări (Fig. 5d).

⁵⁷ Denumită convențional Cpl. 2, aceasta se conservă pe o lung. = 7,50 m și o lat. = 3,24 m.

⁵⁸ Dimensiuni între 1,25 × 0,75 m și 1,20 × 2,25 m.

⁵⁹ Din care s-au păstrat cinci, așezate vertical, din același tip de piatră cu dalele; bordura este lată de cca. 0,30 m.

⁶⁰ În axul străzii a fost realizat un canal de scurgere (canalul nr. 1), așa cum sugerează cele două dale de calcar descoperite la o distanță de cca. 2 m față de limita V conservată a dalajului străzii.

⁶¹ Denumit edificiul nr. 1, suprapus de zidul incintei târzii, era cunoscut parțial din cercetările efectuate în cetate între anii 1949–1952, fiind denumit „edificiu roman construit în manieră greacă”. Din acest edificiu, cu intrarea pe latura de E, orientată față de una dintre străzile ce leagă Piața Mare de Terme I (Florescu, *op. cit.*, p. 108), au fost cercetate trei încăperi (v. *Ibidem*, p. 107–108 și fig. 12, 30). În cercetările întreprinse de noi în zona extramurană au fost surprinse mai multe încăperi, fiindu-ne foarte greu să identificăm, în stadiul actual al cercetării, care sunt relațiile acestora cu cele cercetate în cetate.

⁶² Zidul **Z13**, a fost denumit provizoriu **zidul a** din Caseta C1 [v. Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117]. **Z13** (orientat E–V) este așezat lângă bordura străzii și este construit din blocuri de mari dimensiuni. Dimensiuni surprinse: lung. = 6,68 m, lat. = 0,65 m, î. = 0,34 m.

⁶³ Zidul **Z31**, denumit de noi inițial **zidul b** (Damian și colab., *loc. cit.*), apare la –0,68–0,70 m de la nivelul actual de călcare. **Z31** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 3,00 m, lat. = 0,48 m) este construit din blocuri mari de piatră.

⁶⁴ Dimensiuni surprinse: lung. = 3,90 m, lat. = 1,20 m. Plăcile de calcar sunt așezate pe un pat de pietre (surprinse la cota de –0,30 m, față de nivelul actual de călcare). Aici a fost găsită o monedă histriană pseudo autonomă, datată în sec. I p.Chr.

⁶⁵ **Z30**, surprins în caseta A4 (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 3,20 m, lat. = 0,60 m, î. = 0,40 m), este compus din blocuri medii legate cu pământ. **Z21**, surprins în caseta C3 (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 0,30 m, lat. = 0,50 m, î. = 0,35 m) este construit din șisturi și calcare legate cu pământ.

Fig. 4. Histria. **a.** Strada de factură elenistică (vedere dinspre E); **b.** strada de factură elenistică - detaliu (vedere dinspre N); **c.** edificiul nr. 1 - zona AI (vedere dinspre S); **d.** edificiul nr. 1 - încăperea nr. 2 (L2) și zona AI (vedere dinspre E).

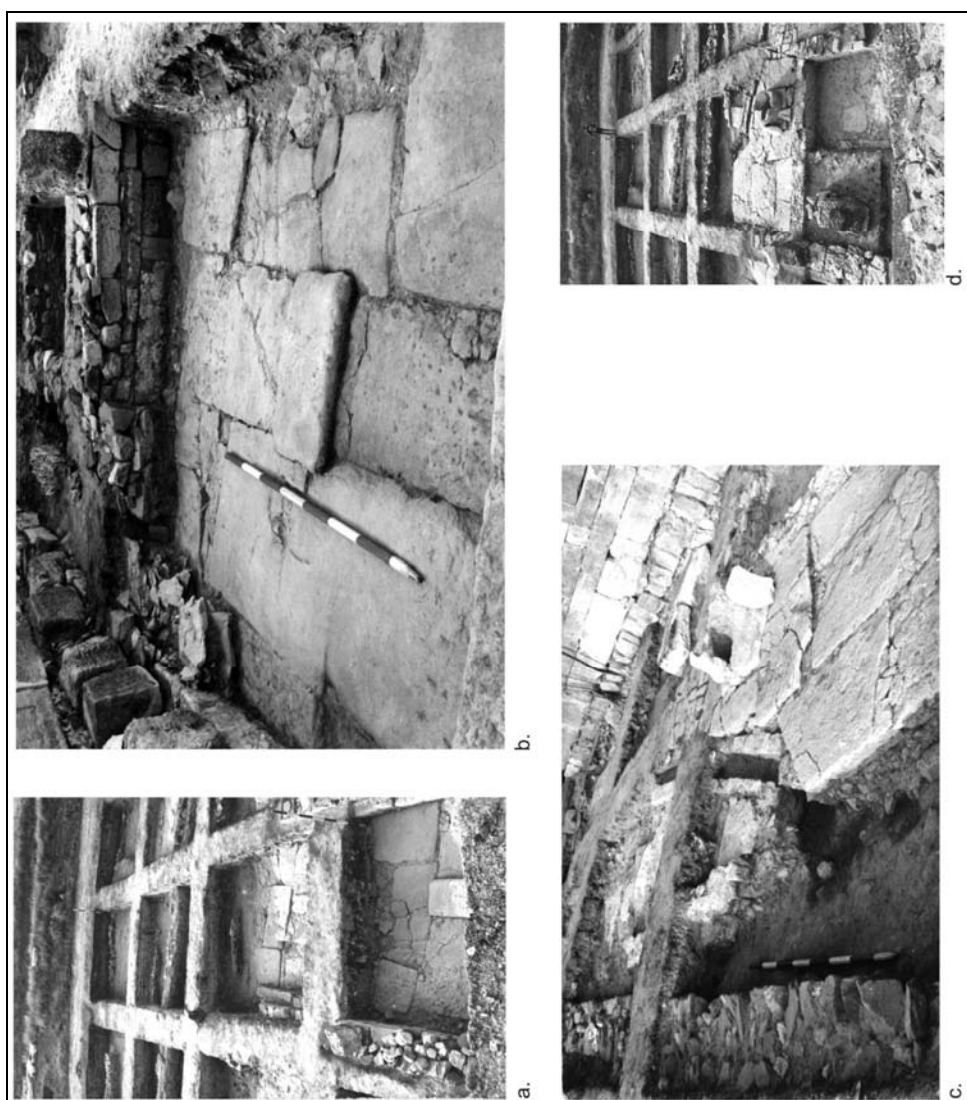

Fig. 5. Histria. **a.** edificiul nr. 1, canalul nr. 3 și apeductul (vedere dinspre N-V); **b.** edificiul nr. 3 – zona A5 (vedere dinspre N); **c.** edificiul nr. 2 – zona A4 (vedere dinspre E); **d.** canalul nr. 3 (detaliu) și zidul Z21 (vedere dinspre N).

La S de stradă zidurile, pavajele și unele structuri nu pot fi plasate, în stadiul actual al cercetărilor, într-un orizont cronologic clar. Cu toate acestea, observațiile efectuate *in situ* permit discutarea lor în termenii unei cronologii relative. În ansamblul lor, ele reprezintă cel mai vechi moment constructiv dezvelit până acum⁶⁶ în perimetrul cercetat. Existența unui edificiu (Fig. 5b) pare a fi indicată de două ziduri surprinse parțial⁶⁷ și un pavaj (**p c**)⁶⁸. Aceluiași orizont cronologic poate aparține și o amenajare⁶⁹ alcătuită din două rânduri din blocuri mari de calcar zidite în trepte, despre care nu putem spune mai mult, deocamdată.

Cea mai importantă concluzie în urma cercetărilor de până acum este aceea că strada 1 a putut funcționa atât în perioada elenistică târzie (imperiul timpuriu), cât și ulterior; această stradă constituia una din arterele principale ale cetății, accesibilă și carelor.

2. Al doilea nivel roman – nivelul I B (primele trei sferturi ale sec. II p.Chr.).

Așa cum am amintit, acest nivel poate fi considerat un prim moment de „amplă” restructurare a Histriei „elenistice” și transformare a sa „într-o așezare romană”. Cel puțin în teorie, construirea unei noi incinte datată în acest interval (v. supra, nota 21), presupune și o reșezare a spațiului interior histrian.

În sectorul *extra muros* PM–TM efectele acestei restructurări se pot observa din plin chiar dacă elementul central îl reprezintă tot strada de tradiție elenistică, căreia i se adaugă un nou canal⁷⁰ (canalul nr. 2). În același moment poate fi plasat și un apeduct⁷¹ (fig. 2 –conducta și fig. 5a).

⁶⁶ Sămânța fundației zidurilor **Z26** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 0,90 m, lat. = 0,24 m) și **Z27** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 2,00 m, lat. = 0,60 m, î. = 0,50 m) se așează peste un strat natural nisipos. **Z26–27** (surprinse în caseta G2) definesc o încăpere. **Z22**, surprins în caseta E3 (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 1,00 m, lat. = 0,27 m, î. = 0,27 m) este construit din șisturi și calcare legate cu pământ. **Z23** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 3,40 m, lat. = 0,60 m, î. = 0,15 m) și **Z24** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 0,60 m, lat. = 0,60 m, î. = 0,13 m) cercetate în caseta F2 (la nivelul fundației) definesc două încăperi (**Z24** perpendicular pe **Z23**) sunt construite din șisturi și calcare legate cu pământ.

⁶⁷ **Z19**, inițial denumit **zidul c** din caseta F1; v. Damian și colab., în CCA, Campania 2003 (2004), p. 161; (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 2,60 m, lat. = 0,30 m) este construit din blocuri de calcar (dimensiuni medii și mari), șisturi și calcare legate cu pământ, suferă cel puțin două refaceri (una cu blocuri și spolii legate cu pământ și o alta cu blocuri neregulate legate cu mortar din var și nisip). **Z20** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 2,40 m, lat. = 0,38 m, î. = 0,74 m), cercetat în caseta G1, este construit din calcare și pietre legate cu pământ. Ambele ziduri au fost surprinse în cercetările mai vechi, însă au fost datate în sec. III p.Chr. (!) —v. Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 21, fig. 2.

⁶⁸ Surprins la adâncimea de 1,80 m, format din dale de calcar și șisturi mari (cca. 63 × 86 cm) tăiate neregulat.

⁶⁹ Denumită **structura nr. 1** (descoperită în caseta F1, dimensiuni surprinse: lung. = 0,80 m, lat. = 1,50 m, î. = 0,60 m), a fost cercetată parțial și datorită faptului că ea se află sub un pavaj din dale (**p h**). Structura apare și în planul săpăturii mai vechi (v. Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 21, fig. 2), însă nu se face nici o referire la ea.

⁷⁰ Deși nu a fost descoperită o relație certă cu una dintre fazele constructive importante, nivelul la care se află canalul, orientarea lui spre N indică posibilitatea ca el să deverseze în canalul străzii de proveniență elenistică (canalul nr. 1). Denumit convențional Cpl. 8, canalul (orientat S–N, dimensiuni surprinse: lung. = 24 m, lat. = 0,70 m, î. max = 0,50 m) are pereții construiți din șisturi, legate cu mortar, acoperit, în cea mai mare parte, cu dale din calcar și șisturi legate tot cu mortar (din var și nisip fin). Pereții interiori și fundul sunt acoperite cu mortar hidrofug. Amintim că o porțiune din acest canal a fost surprins și în săpăturile mai vechi [Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 21, unde apare doar reprezentat în plan (fig. 2) fără a se face referințe la el în text].

⁷¹ Apeductul, denumit Cpl. 5 (orientat aprox. N–S, cercetat pe o lung. = 14 m) este construit din tuburi de calcar; până în momentul de față din acesta au fost surprinse 12 tuburi (cu dimensiuni

La N de stradă își continuă existența edificiul nr. 1, care suferă o serie de modificări. Se amenajează⁷² un pavaj din dale mari de calcar⁷³ (**p f**) și o fântână cu ghizdul circular monolit⁷⁴ (zona **A1**), continuat spre E cu un alt pavaj (**p b**), din dale de calcar de același tip (zona **A2**). Corespunzător acestui moment constructiv pare a fi un nivel marcat de o podea de tip *opus signinum*⁷⁵ (**p d**) surprinsă în interiorul încăperii nr. 2⁷⁶ (**L2**), care în acest moment, pare a fi avut intrarea pe latura de N, dinspre zona **A2**⁷⁷. O reamenajare a edificiului pare a avea loc la un interval de timp scurt (dar în același orizont cronologic), iar acest moment este marcat de dezafectarea zonei **A2** prin implantarea unui zid de mari dimensiuni⁷⁸, care duce la amenajarea încăperilor nr. 1⁷⁹ (**L1**), cu o suprafață cercetată de 22 m² și nr. 3⁸⁰ (**L3**), suprafață cercetată de 9,48 m²). În prima dintre acestea a fost surprinsă, pe aproximativ întreaga suprafață, o podea amenajată din pietre de

cuprinse între 0,40 × 0,45–0,65 m). Primul dintre tuburile de la E prezintă un orificiu pentru curățare, acoperit cu o cărămidă lipită cu mortar fin. Traseul acestuia era cunoscut și din rezultatele săpăturilor marii secțiuni E–V (Condurachi, Dimitriu, *op. cit.*, p. 171, fig. 60) acesta trecând prin fața bastionului Porții Mari și pe sub primul val de apărare al incintei târzii. Este dezafectat odată cu construirea canalului nr. 3. Pentru acest sistem de aducție și datarea lui la Histria, v. Canarache, în *Histria I*, p. 359 și urm.

⁷² Denumit inițial Cpl. 1, a fost considerat posterior momentului de funcționare a edificiului nr. 1; totuși el pare a aparține acestuia, foarte probabil ultimei faze de funcționare. V. considerațiile noastre preliminare, Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117; Damian și colab., în CCA, Campania 2001 (2002), p. 170.

⁷³ Din care se păstrează doar opt dale cu lungimi cuprinse între 0,80–1,80 m (în caseta C2) și doar patul de mortar și cărămidă (în caseta B2), întreaga amenajare păstrându-se pe o lung. = 9 m.

⁷⁴ Cu formă pătrată la bază (lung. = 1 m) și circulară în partea superioară ($h_{\text{păstrată}} = 0,78$ m, $D_{\text{guri}} = 0,65$ m). În interior se observă blocuri dreptunghiulare fasonate și îmbinate. Se păstrează și un fragment din rigola (lung. = 4 m) de aducțiune (?).

⁷⁵ Pardoseala realizată în *opus signinum* (dispus într-un strat gros de cca. 0,10 m) a fost surprinsă la cota de –0,23 m față de nivelul actual de călcare.

⁷⁶ Încăperea, dispusă aproximativ pe întreaga suprafață a casetei C1, a fost denumită inițial edificiul din caseta C1 [v. Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117], ulterior s-a dovedit a fi doar o încăpere a edificiului nr. 1 [v. Damian și colab., în CCA, Campania 2001 (2002), p. 170; Damian și colab., în CCA, Campania 2002 (2003), p. 166 —edificiul nr. 1]. Aceasta este definită de **Z11** (orientat E–V, dimensiuni surprinse lung. = 2,70 m, lat. = 0,47 m, î. = 0,51 m, construit din pietre legate cu mortar fin) și **Z12** (orientat N–S, dimensiuni surprinse lung. = 4,20 m, î. = 0,40 m, construit din pietre legate cu mortar fin, alipit de **Z13**) și **Z13** (în dreptul încăperii lungimea sa este de 5,30 m).

⁷⁷ Inițial **Z11** are un gol pentru intrare, completat ulterior cu calcare și șisturi legate cu pământ.

⁷⁸ **Z10** a fost provizoriu denumit **zidul a** din Caseta B 1; v. Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117. Acest zid, realizat din blocuri așezate direct peste pavajul **p b**, urmărește un traseu care continuă și sub zidul de incintă.

⁷⁹ Dispusă în casetele A1 și B1, definită de zidurile **Z10** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 4 m, lat. = 0,75 m, î. = 0,70 m, construit din blocuri de mari dimensiuni, așezate pe un pat din pietre legate cu mortar), **Z3** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 4 m, lat. = 0,56 m, î. = 0,32 m, construit din pietre legate cu mortar, perpendicular pe **Z5**, traseul său continuă spre V) și **Z5** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 3,16 m, lat. = 0,58 m, î. = 0,16 m, construit din pietre legate cu mortar).

⁸⁰ Încăperea, dispusă în caseta B2, este situată la V de încăperea nr. 1, fiind definită de **Z5**, **Z3** (care în perimetrul încăperii are o lung. = 3 m) și o porțiune din **Z6** (în perimetrul încăperii are lung. = 3 m).

dimensiuni medii, peste care sunt așezate scoici, pietriș, nisip, fragmente ceramice rulate, toate pe alocuri întărite cu mortar și lut galben⁸¹, deci un pat pentru un *pavimentum* (**p e**). În încăperea nr. 3 a fost surprinsă o amenajare cu mortar (posibil pat pentru *pavimentum*). În încăperea nr. 2 (**L2**, cu o suprafață cercetată de 19 m²), al cărei gol de intrare dinspre zona **A2** este obturat, nu au fost surprinse indicii concludente pentru definirea nivelului corespunzător de călcare, anomalia putându-se datora și intervențiilor arheologice moderne amintite. Surprinderea unui nivel de călcare realizat în aceeași manieră în zona **L1**, **L3**, la care se adaugă și un pavaj⁸² în zona **A3**, oferă argumente concrete *in situ* pentru stabilirea contemporaneității dintre zidurile surprinse⁸³ la N și V de **L1** și **L3**. Aceste ziduri, realizate din piatră legată cu mortar, vor fi demantelate ulterior, într-un moment constructiv corespunzător canalului nr. 3, deci în etapa imediat următoare.

La S de stradă, în acest orizont cronologic, se află un alt edificiu (**nr. 2**) din care a fost surprinsă o încăpere, cu o suprafață de 15 m² (**L4** – fig. 5c). În stadiul actual al cercetării se cunoaște doar o porțiune din limita de N⁸⁴ (Fig. 4b). Zidurile de E⁸⁵ și S⁸⁶ au fost surprinse parțial și sunt construite din șisturi și calcare legate cu pământ. Încăperea, a cărei intrare este pe latura de S⁸⁷, a fost podită cu lut galben, foarte compact (**p g**). Corespunzător acestui nivel, în apropierea intrării în edificiu, în exterior a fost cercetat parțial un pavaj⁸⁸ (**p h**) din dale de calcar, șisturi și fragmente de marmură⁸⁹. La S de acest pavaj se conturează un alt edificiu (**nr. 3**⁹⁰). În același moment cronologic se constată construirea unei încăperi delimitată de

⁸¹ În acest strat de mortar și scoici a fost recoltată o monedă pseudo-autonomă (AE) datată în sec. I p. Chr.

⁸² Pavajul (**p e'**) a fost surprins în profilul de S al casetei –A1, denumită provizoriu zona **A3**.

⁸³ **Z1**, identificat în suprafața –A, (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 6,22 m, lat. = 0,64 m, î. = 0,48 m) este construit din pietre legate cu mortar. **Z2**, identificat în suprafața –A, (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 2,70 m, lat. = 0,66 m, î. vizibilă = 0,40 m) este construit din șisturi legate cu mortar (din var, nisip, fragmente scoici, pe alocuri cu mici fragmente tegulare); fiind perpendicular pe **Z1**, formează două încăperi (**L6–7**). **Z29** (din suprafața –A, orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 0,50 m, lat. = 0,64 m, î. = 0,44 m) este construit din șisturi și calcare legate cu mortar fin; traseul său pare a fi perpendicular pe **Z1**. Cele trei ziduri sunt refolosite în plinta zidului de incintă roman–târziu. **Z8** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 2,27 m, lat. = 0,42 m, î. = 1,02 m) și **Z9** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 1,60 m, lat. = 0,50 m, î. = 0,44 m) cercetate în caseta A3, construite din șisturi și pietre legate cu mortar fin, formează o încăpere. Este posibil ca **Z8** să fie același cu **Z3**. Sunt distruse de canalul nr. 4 (= Cpl. 11).

⁸⁴ **Z14** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 3 m, lat. = 0,65 m, î. = 0,62 m) este construit din blocuri mari din calcar, în care, pe alocuri, apar șisturi și calcare, legate cu pământ. **Z14** a fost denumit provizoriu **zidul c**, v. Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117.

⁸⁵ **Z15** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 2,50 m, lat. = 0,60 m, î. = 0,50 m) a fost denumit provizoriu **zidul a**, v. Damian și colab., în CCA, Campania 2000 (2001), p. 117. Traseul său continuă spre S, intrând sub turnul F al incintei romane–târzii.

⁸⁶ **Z16** (orientat E–V, dimensiuni surprinse: lung. = 6 m, lat. = 0,50 m, î. = 0,50 m) a fost denumit provizoriu **zidul b**, v. Damian și colab., *loc. cit.*

⁸⁷ Golul de intrare are o lat. = 1,30 m.

⁸⁸ Poartă aceleași urme ale distrugerii puternice care a afectat și strada 1.

⁸⁹ Pavajul **ph** a fost surprins în caseta F1, acesta fiind dispus și în profilul de N (dimensiuni surprinse: lung. = 1,85 m, lat. = 0,50 m).

⁹⁰ Situat în fața turnului F al incintei, parțial semnalat și în rezultatul cercetărilor întreprinse de Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 21, fig. 2.

două ziduri surprinse la nivelul fundațiilor⁹¹ și a doua fază a zidului **Z19**⁹² (formată în mare parte din spolii – fig. 5b). Din cauza cercetărilor arheologice anterioare⁹³ nu a fost identificat un nivel de călcare corespunzător acestui moment.

3. Al treilea nivel roman – nivelul I C (ultimul sfert al sec. II – mijlocul sec. III p.Chr.).

Cel de-al treilea nivel urmează unei puternice distrugerii, atestată de stratul de dărâmatură amintit (pământ de culoare roșiatică, al doilea nivel din zona I). Zona pare a suferi transformări importante. În primul rând se renunță la strada de tradiție elenistică, care este dezafectată și chiar acoperită cu un strat de lut⁹⁴. Cele trei edificii își încetează existența, însă nu excludem posibilitatea ca o parte din elementele acestora să fi fost reutilizate la unele dintre structurile noi apărute, fără a putea preciza cu exactitate care sunt acestea. Acest lucru se datorează atât stadiului incipient al cercetării, cât și intervențiilor de tot felul (cele din momentul construirii incintei târzii sau posterioare lui), dar și cercetărilor arheologice practicate începând cu anul 1914. Astfel, ne vedem în fața imposibilității reperării unui nivel *in situ* corespunzător acestui moment cronologic. Cu toate acestea amploarea modificării din acest moment nu poate fi negată, putându-se considera că are loc o transformare importantă, argumentată de construcția unei noi instalații de canalizare (canalul nr. 3⁹⁵). Construirea acestui canal⁹⁶ și a străzii aferente

⁹¹ **Z17** (orientat V–E, dimensiuni surprinse: lung. = 1,50 m, lat. = 0,48 m, î. = 0,66 m), în cea mai mare parte distrus pe latura de S și demantelat către V, este construit din șisturi, calcare, blocuri, de dimensiuni medii, fasonate legate cu pământ. A fost denumit inițial **zidul c** v. Damian și colab., în CCA, Campania 2003 (2004), p. 161. **Z18** (orientat N–S, dimensiuni surprinse: lung. = 2,50 m, lat. = 0,30 m) este construit din șisturi, calcare, blocuri (spolii) legate cu pământ. A fost inițial denumit **zidul b** v. Damian și colab., *loc. cit.*

⁹² **Z19**, surprins în elevație în profilul de S (orientat E–V, dimensiuni dezvelite lung. = 3,40 m, î. max surprinsă = 1,60 m) a fost denumit inițial **zidul a**, v. Damian și colab., *loc. cit.* Traseul său se continuă în turnul F al incintei (v. Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 20–21, fig. 4/1). În această etapă se practică o reparație cu mortar (din var și foarte mult nisip) la partea superioară.

⁹³ Nubar, Sion, *op. cit.*, p. 19–31. Corelarea informațiilor extrase din aceste studii cu înregistrările noi este dificilă din cauza caracterului sumar al primelor.

⁹⁴ În acest strat de lut a fost descoperită o monedă de la Iulia Mamaea.

⁹⁵ Denumit convențional Cpl. 4, canalul este surprins pe o lungime de 25 m, orientat N–S, dispus în casetele A–E3 și F2, traseu aproximativ paralel cu al zidului de incintă. El este realizat din ziduri construite din blocuri mari (fasonate), calcare și șisturi (îngrijit aranjate la interior) legate cu mortar (din var și fragmente mari de cărămidă pisată). Marginea de V (dimensiuni surprinse: lung. = 23 m, lat. = 0,70 m, î. = 0,70–0,80 m) este demantelată spre V (în casetele B–D3) și spre E (în toate casetele). Marginea de E (dimensiuni surprinse: lung. = 22 m, lat. vizibilă = 0,60 m, î. medie păstrată între 0,40–0,70 m) este demantelată spre V (în caseta D3) și spre E (în caseta E3). Distanța dintre cele două borduri este de 2 m. Fundul canalului nu a fost surprins, acesta fiind distrus din antichitate. Construirea acestui canal duce la distrugerea străzii de factură elenistică.

⁹⁶ Un alt canal (canalul nr. 4 = Cpl. 11) cercetat în caseta A3 (orientat NE–SV, dimensiuni surprinse lung. = 4,17 m, lat. = 0,40 m) pare să facă parte din același sistem de canalizare al cărui canal colector principal era canalul nr. 3. Din păcate punctul de joncțiune era în dreptul colțului bastionului Porții Mari, acolo unde s-a practicat marea secțiune din anii 1949–1953, iar relația dintre complexele surprinse aici este compromisă. Canalul nr. 4 era construit din pietre legate cu pământ; latura de SE este aproape distrusă, nu se păstrează nici un element din fundul acestuia, nici din elementele care-l acopereau.

acestui conferă o orientare diferită a întregii zone, pe direcția N-S⁹⁷, direcție pe care o urmează și alte elemente surprinse de noi. Este vorba despre o amenajare⁹⁸ surprinsă la E de edificiul nr. 2, patru vase⁹⁹ de provizii, precum și două ziduri¹⁰⁰. Acestea din urmă, surprinse la nivelul fundațiilor, par să delimiteze un perimetru dreptunghiular la E de canalul nr. 3 (cu latura lungă = **Z7** aproximativ paralelă cu a canalului), despre care nu putem face, deocamdată, alte precizări. În interiorul suprafeței au fost descoperite alte ziduri¹⁰¹, realizate în tehnici diferite, însă nu a fost surprins și un nivel corespunzător de funcționare.

Nu dispunem de informații concludente, pentru acest interval cronologic, cu privire la zona de la V de canalul nr. 3 (corespunzătoare zonei II, stratigrafic)¹⁰².

În concluzie se poate spune că zona cercetată cunoaște trei nivele constructive importante care se întind din perioada elenistică târzie până la momentul edificării zidului de incintă târziu (momentul II A). Pentru primele două nivele elementul central îl reprezintă o porțiune dintr-o stradă de factură elenistică utilizată și în epocă romană. În al treilea nivel identificat, zona suferă transformări majore și primește o nouă orientare și organizare (definită de strada corespunzătoare canalului nr. 3), posibil în contextul transformării acesteia într-un spațiu public? (construirea unei basilicii civile în apropiere vine în sprijinul acestei ipoteze), a cărei amploare nu o cunoaștem încă, datorită stadiului incipient al cercetării, dar și transformărilor ulterioare care încep odată cu construirea zidului de incintă postgotic.

Așa cum se poate observa, datele preliminare de care dispunem oferă informații dintre cele mai interesante și, totodată, indică pașii următori ai cercetării. Aceasta va include atât elementele legate de construirea zidului de incintă roman-târziu, cât și nivelurile anterioare celor elenistice – deja identificate.

⁹⁷ Strada de factură elenistică orientată E-V conferă aceeași orientare și structurilor colaterale ei.

⁹⁸ Denumită Cpl. 3 (orientată N-S), și suprapusă de zidul de incintă, traseul continuă sub turnul F al incintei. Aceasta este construită din plăci de calcar foarte friabile (spre N), șisturi și calcare (spre S), la V pare a fi mărginită de o bordură (?), semnalată printr-o din placă de calcar, foarte friabil, așezată vertical.

⁹⁹ Surprinse în perimetrul casetei A, acestea se conservă doar la partea inferioară. Unul dintre acestea (nr. 1) apare și într-o fotografie publicată de Pârvan (Pârvan, *op. cit.*, fig. 18), fără alte precizări în legătură cu eventuale cercetări în zonă în afară de cele legate de incintă.

¹⁰⁰ **Z4**, surprins în caseta B1 (orientat E-V, dimensiuni surprinse: lung. = 4 m, lat. = 0,50 m), este construit din șisturi și calcare legate cu pământ. **Z7** este dispus paralel cu zidul incintei târzii (orientat N-S), la o distanță ce variază între 7 și 10 m și apare imediat sub stratul vegetal (la -0,10-0,20 m). Construit din șisturi și calcare legate cu pământ zidul a fost surprins în săpătură pe o lung. = 45 m (lat. = 0,65 m, î. surprinsă = 0,50 m), însă traseul său continuă spre S; în fața cortinei G a incintei acesta se conservă peste nivelul actual al solului. Pe latura de vest a zidului au fost surprinși patru *saillie*-uri (dimensiunile: lung. = 0,20-0,40 m, lat. = 0,60-0,65 m, î. = 0,30 m).

¹⁰¹ Ultima refacere a zidului **Z19** (pe traseul anterior, realizată din șisturi legate cu mortar slab) și **Z25**, surprins parțial în caseta H2 (orientat N-S, dimensiuni surprinse: lung. = 1,60 m, lat. = 0,52 m, î. = 0,30 m), construit din pietre legate cu mortar (din var, nisip, scoici).

¹⁰² Ele se reduc practic la sămânța de fundație a unui zid **Z28** (surprins în casetele E-H4, orientat N-S, dimensiuni surprinse: lung. = 17,66 m, lat. = 0,64 m, î. = 0,50 m).

HISTRIA. SECTOR *EXTRA MUROS*,
POARTA MARE – TURNUL MARE (2000–2004)

ABSTRACT

The present work offers a preliminary result of the archaeological research undertaken, between 2000–2004, in the Main Gate – Great Tower sector at Histria by a team from the Romanian National History Museum (Fig. 1). In this article we have stressed the evidence concerning three building levels in the area, which are dated as early as the 1st century B.C. and are put out of use by the building of the late Roman precinct wall, built at the middle of the 3rd century A.D. They represent phases **I A**, **I B**, and **I C** of the chronology of early Roman Histria (see *supra* note 13). For the first two levels the main reference point is a portion of a Hellenistic street (Fig. 4 a–b) that was still in use in Roman times (fazes **I A** and **I B**). At North and South of the Hellenistic street there are three buildings in function in these two phases (Fig. 4 c–d, 5 b–c). In the 3rd Roman level (phase **I C**) the area underwent major changes and was reoriented and reorganized (the new element being the street corresponding to sewer no. 3 – see fig. 2, 5 a and d), possibly in the context of the transformation of the area in a public space (the construction of a nearby civil basilica supports this hypothesis) whose extension we do not yet know, as well as that of the changes that took place due to the construction of the late Roman precinct wall. Future research will aim at investigating the late Roman precinct wall, as well as the earlier Hellenistic levels.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Histria. Location of the Main Gate – Great Tower sector.

Fig. 2. Histria. General plan of the Main Gate – Great Tower sector.

Fig. 3. Histria. Northern profile of the F1–3 cassettes.

Fig. 4. **a.** Hellenistic street (viewed from the East); **b.** Hellenistic street - detail (viewed from the North); **c.** Building no. 1 – Area **A1** (viewed from the South); **d.** Building no. 1 – Chamber no. 2 (**L2**) and area **A1** (viewed from the East).

Fig. 5. Histria. **a.** Building no. 1, Sewer no. 3 and aqueduct (viewed from the North–West); **b.** Building no. 3 – **L5** (viewed from the North); **c.** Building no. 3 – **L4** (viewed from the East); **d.** Sewer no. 3 (detail) and wall **Z21** (viewed from the North).